

ПОНЯТТЯ ЮРИДИЧНИХ ПОСЛУГ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

У статті визначається поняття юридичних послуг як економічної категорії. Здійснено класифікацію юридичних послуг та розкрито їх особливості.

В статтє определяется понятие юридических услуг как экономической категории. Осуществлена классификация юридических услуг и раскрыто их особенности.

This article defines the legal services as an economic category. Legal services have been classified and disclosed their features.

Ключові слова: юридичні послуги, класифікація юридичних послуг, особливості юридичних послуг.

Сектор послуг займає одне із провідних місць в українській економіці, витиснувши за рівнем прибутковості промислове виробництво. Одними з найбільш затребуваних та поширених послуг в даному секторі є юридичні, економічна і соціальна значимість яких зумовлена активним і постійно зростаючим впливом на різні сторони господарської та соціальної діяльності суспільства. В зв'язку з існуючими змінами в економіці відбувається оновлення товарного портфеля юридичних послуг, змінюються підходи до ціноутворення, удосконалюються технології їх просування та збуту. Попри це, даний сектор залишається недостатньо дослідженим економістами та маркетологами. Немає однозначного підходу щодо визначення поняття «юридичні послуги» також у офіційних документах та законодавстві. Так, у Державному класифікаторі України ДК 009-96 використовується категорія «Діяльність у сфері права», в той час як у інших нормативних актах найбільше вживається термін «правові послуги». У зв'язку із зазначеним, актуальною є потреба у визначенні поняття «юридичні послуги» як економічної категорії та як об'єкта маркетингової діяльності, а також формування підходів до їх класифікації. Це і стало метою нашого дослідження.

Окремі питання економічної природи юридичних послуг, їх складу та особливостей функціонування висвітлювали як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, зокрема: М.Брагінський, Н.Восколович, Т.Ільїна, О.Іщенко, К.Кашнікова, Ю.Лукаш, Д.Майстер, Г.Маринко, Д.Музюкін, В.Ніколайчук, А.Пушкін, М.Скотт, О.Посадський, В.Самойленко, Л.Шевченко. Однак сьогодні економічною наукою не вироблено єдиного підходу до визначення їх поняття, класифікації, характеристики економічної та соціальної ролі в сучасних динамічних суспільних відносинах.

Дослідження сучасної економічної літератури з проблематики ринку юридичних послуг свідчить про наявну тенденцію до визначення їх змісту, сутності та особливостей у загальному контексті з іншими видами послуг. Так, Д. Майстер, М. Скотт досліджують їх у єдиному руслі з професійними послугами [12; 20]. Н. Восколович та В. Ніколайчук вивчають юридичні послуги у поєднанні з діловими [3; 16]. При цьому, в їхніх роботах не наводиться визначення поняття «юридичні послуги», оскільки останні розглядаються тільки в контексті загальних

завдань і проблем сектора ділових чи професійних послуг. Даний підхід знайшов своє відображення і в чинному законодавстві. Так, згідно з Державним класифікатором України ДК 009-96, використовується узагальнююча категорія «діяльність у сфері права», при цьому нормативного визначення юридичної послуги у даному правовому акті теж не встановлено [6].

Т.Ільїна визначає юридичні послуги як діяльність зі створення та передачі конкретної інформації споживачу послуг або третій особі (державному органу, посадовій особі і т.д.), необхідної для захисту прав і законних інтересів споживача послуг [9, с.4]. Юридичні послуги в трактуванні дослідниці є різновидом інформаційних послуг, відокремлення якого зумовлене особливою метою надання інформації – захисту прав і законних інтересів споживача послуги. Вважаємо, що формулювання Т. Ільїною мети юридичних послуг як захисту прав і законних інтересів споживача заслуговує схвалення та підтримки. Однак зведення даного поняття виключно до властивого йому інформативного характеру, тобто до консультації, на нашу думку, не відображає змісту та призначення юридичної послуги як дії, спрямованої перш за все на задоволення потреб чи забезпечення вигод юридичного характеру її споживача, з метою досягнення його правової захищеності. В цьому контексті ми погоджуємось з Л. Шевченко, яка визначає зміст юридичних послуг як сукупності професійних дії фахівців з права, спрямованих на задоволення потреб чи забезпечення вигод фізичних та юридичних осіб [21, с.12].

На думку Л.Шевченко, юридична послуга зводиться до надання фізичним і юридичним особам юридичної допомоги на комерційній основі [21, с.12]. Як впливає із вказаного твердження, вчена акцентує увагу лише на одному із ключових, однак не єдиному виді юридичних послуг, а саме на юридичній допомозі. Однак, окрім юридичної допомоги, на ринку існує також цілу низку інших юридичних послуг, зокрема: послуги нотаріату щодо посвідчення угод та інших юридично значимих дій; діяльність у сфері юридичного консалтингу; захист інтересів у суді та інші, що за своїм змістом близькі до юридичної допомоги, однак відмінні за метою, напрямками та способами діяльності. Крім того, спірним вважаємо положення Л. Шевченко, що юридичні послуги надаються виключно на комерційній основі. Не применшуючи значення комерційного аспекту в сфері юридичних послуг, все ж зазначимо, що згідно з чинним законодавством України, головним пріоритетом надання юридичної послуги є не отримання прибутку, а насамперед правовий захист особистості, зміцнення законності та правопорядку [7, с.1].

Визначення юридичної послуги шляхом вказівки на її мету є особливо характерним для представників правової науки. При цьому слід зазначити, що у правовій літературі також не сформульовано єдиної позиції щодо визначення поняття «юридичні послуги». Так, А.Пушкін та В.Самойленко характеризують юридичні послуги як різновид правомірних дій, які здійснюються з метою виконання майнового обов'язку і не пов'язані зі створенням матеріального блага

[5, с.4]. На думку М. Брагінського, послуга є поєднанням двох елементів: мети, на досягнення якої вона спрямована (допомога, користь), і засобів досягнення цієї мети (певні дії) [1, с. 241]. Заслугує окремої уваги також позиція Є. Суханова, який розкриває поняття юридичних послуг через фігуру посередника. Зокрема, він стверджує: «У всіх відносинах є посередник – представник (повірений), комісіонер, агент, довірений керуючий, – що діє в цивільному обороті від чужого, або навіть від власного імені, але в чужих інтересах, безпосередньо або в остаточному підсумку створюючи, змінюючи або припиняючи конкретні права та обов'язки для свого клієнта (що представляє, комітента, принципала і т.д.) у його правовідносинах із третіми особами [18, с.654]. Таким чином, як впливає з позиції Є. Суханова, він розкриває сутність юридичних послуг через дії посередника (під яким розуміється адвокат), що представляє інтереси фізичних та юридичних осіб виключно в галузі цивільного права. Спірність такої позиції, на нашу думку, полягає в тому, що нею звужується сфера застосування юридичних послуг. Зокрема, не враховується діяльність суб'єкта ринку юридичних послуг у кримінально-правовій, адміністративно-правовій, екологічно-правовій, земельно-трудовій та багатьох інших сферах, а також у сфері щодо організації і юридичного супроводу бізнесу.

Як вдало, на нашу думку, стверджує Д. Музюкін: «юридичні послуги – це сукупність дій фахівця у сфері права, спрямованих на задоволення потреб юридичного характеру споживача послуги, або невіддільність таких дій та їхнього результату [14, с. 4]. Погоджуючись з даним вченим у тому, що необхідною умовою кваліфікованого надання юридичних послуг є наявність спеціальних систематизованих знань в галузі права, ми вважаємо, що загальним для різноманітних послуг даного виду є задоволення потреб населення в захисті своїх прав, волі та інтересів і попередження їхнього можливого порушення.

Низка авторів (К. Кашнікова, Ю. Лукаш, Г. Маринко, М. Скотт) у своїх теоретичних дослідженнях ототожнюють поняття «юридичні послуги» та «правові послуги». Причиною цьому вони називають тотожність понять «юрист» та «правник», «юридичний» та «правовий». Посилаючись на те, що термін «юридичний» визначається як «такий, що стосується права, правовий», вони наполягають на синонімічності вказаних понять [10, с.34; 11, с.3; 13, с.165; 20, с.112]. Погоджуючись із вищевказаними авторами щодо схожості та етимологічної близькості понять «правова послуга» та «юридична послуга», все ж слід зазначити, що вони не є тотожними. Адже термін «правова послуга» вказує насамперед на сферу її реалізації, тобто правову сферу. Натомість, термін «юридична послуга», окрім характеристики сфери власної реалізації, окреслює також сукупність значимих дій, спрямованих на настання передбаченого чинним законодавством результату. Таким чином, на нашу думку, термін «юридична послуга» більш адекватно відображає зміст даного поняття, оскільки вказує на специфіку суб'єкта їх надання, визначає зміст, види та особливості вчинюваних дій та сферу реалізації даних дій.

Таким чином, з огляду на вищевикладене, можна визначити юридичні послуги як сукупність дій кваліфікованих фахівців у сфері права, спрямованих на задоволення потреб та забезпечення вигод юридичного характеру фізичних та юридичних осіб, з метою досягнення правової захищеності особистості, зміцнення законності та правопорядку.

Як впливає з чинного законодавства, в нормативних актах України та інших офіційних документах визначення юридичних послуг відбувається шляхом перерахування їх різновидів.

Так, законодавець передбачив такі види юридичних послуг: письмові консультації та усні консультації з правових питань; представництво інтересів фізичних та юридичних осіб в юридичних справах у різних державних і недержавних органах, установах, організаціях [15]; юридичний консалтинг, у всіх галузях права, правова робота щодо забезпечення господарської та іншої діяльності підприємств, установ і організацій різних організаційно-правових форм, правова експертиза засновницьких та інших документів юридичних осіб, підбір і систематизація нормативних актів, складання довідників з юридичних питань, науково-дослідна робота у сфері права; послуги, які надаються органами нотаріату щодо посвідчення угод, договорів відчуження, дарування, заповіту, доручення і т.д.; виготовлення, заповнення документів та їхніх копій [2, с.234]; консультування та підготовка запитів, що належать до компетенції нотаріуса і т.д. [8]; складання документів (заяв, довідок по законодавству, запитів і скарг); підготовка до ведення карних, адміністративних справ у різних інстанціях з доручення довірителя тощо.

На підставі нормативного закріплення видів юридичних послуг в економічній літературі подано окремі їх визначення, а саме:

- адвокатські послуги – це кваліфікована юридична допомога фізичним і юридичним особам з метою захисту їхніх прав, волі та інтересів, а також забезпечення доступу до правосуддя [4, с.27];
- нотаріальні послуги – це юридично значимі дії, спрямовані на закріплення цивільних прав і попередження їхнього можливого порушення [8, с.2];
- юридична консультація – це своєчасна і точна відповідь на питання, заснована на чинному законодавстві та існуючій судовій практиці [2, с.24];
- юридичне обслуговування – діяльність, що вимагає спеціальних знань і навичок, наявність яких підлягає обов'язковій перевірці [4, с.76].

У зв'язку з цим, заслуговує окремої уваги класифікація юридичних послуг, запропонована Л. Шевченко, яка розподіляє їх за такими критеріями: предметна спрямованість, галузева спрямованість, критерій головних замовників [21, с. 12].

За предметним критерієм основними видами юридичних послуг, на думку вченої, виступають найбільш поширені професійні дії юристів, а саме: ведення юридичної справи; тлумачення правових текстів як діяльність юриста щодо встановлення змісту нормативних та індивідуальних приписів; консультування – надання професійних порад з правових питань; представництво інтересів

фізичних та юридичних осіб в юридичних справах у різних державних і недержавних органах, установах, організаціях. Інша група юридичних послуг сформована нею за критерієм спрямованості професійних дій юристів відповідно до галузей права, виходячи з того, що юристи можуть спеціалізуватися на окремих видах юридичних послуг, які охоплюють різні галузі права. Наприклад, надання послуг замовникам, які діють в окремих галузях економіки, зокрема, у будівництві, на транспорті, у шоу-бізнесі, туризмі, на фондовому ринку, або функціонують у певних видах економічної діяльності (зовнішньоекономічній, інвестиційній, інноваційній тощо). За критерієм головних замовників юридичних послуг Л. Шевченко виділяє: особисті юридичні послуги населенню (фізичним особам), що надаються фахівцями з права; ділові юридичні послуги суб'єктам підприємницької діяльності; юридичні послуги державним установам, громадським організаціям тощо [21, с. 12].

Віддаючи належне класифікації Л. Шевченко як одній з перших у вітчизняній економічній науці класифікації юридичних послуг та в цілому погоджуючись з нею, вважаємо за необхідне зупинитись на окремих її дискусійних, на нашу думку, моментах. По-перше, є спірним використання як кваліфікаційних ознак критеріїв, які відповідно до формальної логіки є відносно визначеними поняттями. Йдеться про використання автором таких термінів, як «найбільш поширені дії юристів», «головні замовники юридичних послуг» тощо. По-друге, як підтверджує суспільна практика, з розвитком правових відносин та зміною законодавства, питома вага окремого виду юридичних послуг в структурі ринку є постійно змінною величиною. Зокрема, як свідчать статистичні дані, у 2011 році рейтинг запитів на юридичні послуги у порівнянні з 2010 роком суттєво змінився. За січень-вересень 2011 року найбільш суттєво збільшилась кількість запитів щодо юридичного супроводу сплати податків. В той же час, у рейтинг запитів у 2011 році взагалі не потрапили юридичні послуги у сфері земельних питань, які ще у 2010 році були одними з домінуючих [19]. Так само важко, на нашу думку, говорити про сталість у сфері головних замовників юридичних послуг. Дана величина залежна як від різного роду активності споживача: соціальної, ділової, професійної, так і від низки об'єктивних передумов: ефективного законодавства, наявності державного механізму забезпечення гарантій, прав і свобод, людини і громадянина тощо.

На основі узагальнення літературних та нормативних джерел представимо розгорнуту класифікацію видів юридичних послуг за низкою класифікаційних ознак: 1) за змістом діяльності; 2) за сферою реалізації; 3) за способом реалізації; 4) за роллю в сфері обслуговування; 5) за критерієм головних замовників; 6) за складом об'єктів впливу; 7) за місцем надання; 8) за формою власності суб'єкта надання; 9) за критерієм комплексності; 10) за критерієм використання інформаційних технологій (табл. 1).

Розглянута нами класифікація дасть можливість надалі сформулювати сегментну структуру ринку юридичних послуг для потреб різних суб'єктів їх надання.

Класифікація юридичних послуг

№	Критерії класифікації	Класифікаційна група
1.	За змістом діяльності	<ul style="list-style-type: none"> - юридичні консультації та усні консультації з правових питань; - представництво інтересів фізичних та юридичних осіб в юридичних справах у різних державних і недержавних органах, установах, організаціях; - юридичний консалтинг у всіх галузях права; - послуги, які надаються органами нотаріату щодо посвідчення угод, договорів відчуження, дарування, заповіту, доручення і т.д.; - виготовлення, заповнення документів та їхніх копій; - консультування та підготовка запитів, що належать до компетенції нотаріуса і т.д.; - складання документів (заяв, довідок по законодавству, запитів і скарг); - підготовка до ведення карних, адміністративних справ у різних інстанціях з доручення довірителя. - абонентське юридичне обслуговування.
2.	За сферою реалізації	<ul style="list-style-type: none"> - адміністративне право; - господарське право; - житлове право; - земельне право; - конституційне право; - кримінальне право; - податкове право; - сімейне право; - трудове право - цивільне право і т.д.
3.	За способом реалізації	<ul style="list-style-type: none"> - платні юридичні послуги; - безплатні юридичні послуги.
4.	За роллю в сфері обслуговування	<ul style="list-style-type: none"> - основні; - додаткові; - супутні.
5.	За критерієм головних замовників	<ul style="list-style-type: none"> - особисті юридичні послуги населенню; - юридичні послуги державним установам, громадським організаціям тощо.
6.	За складом об'єктів впливу	<ul style="list-style-type: none"> - спрямовані на людину; - спрямовані на майно людини; - спрямовані як на людину, так і на її майно.
7.	За місцем надання	<ul style="list-style-type: none"> - за місцезнаходженням клієнта; - за місцезнаходженням виконавця; - дистанційне обслуговування.
8.	За формою власності суб'єкта надання	<ul style="list-style-type: none"> - приватні (бізнес-адвокати, приватні юридичні фірми, приватні нотаріуси); - державні (державні нотаріуси, адвокати за призначенням).
9.	За критерієм комплексності	<ul style="list-style-type: none"> - комплексні; - вузькоспеціальні (одиночні).
10.	За критерієм використання інформаційних технологій	<ul style="list-style-type: none"> - з використанням технічних засобів і програмних продуктів; - без використання технічних засобів і програмних продуктів; - комбіновані.

Таким чином, відсутність однозначного підходу до визначення поняття «юридичні послуги» та до їх класифікації визначають необхідність дослідження даної проблеми. Систематизація та узагальнення наукового матеріалу знайшли своє відображення в авторському визначенні юридичних послуг, що враховує їх корисність для споживача. У контексті сформульованої дефініції «юридичні послуги» пропонується класифікувати юридичні послуги за такими ознаками: за змістом діяльності; за сферою реалізації; за способом реалізації; за роллю в сфері обслуговування; за критерієм головних замовників; за складом об'єктів впливу; за місцем надання; за формою власності суб'єкта надання; за критерієм комплексності; за критерієм використання інформаційних технологій. Використання запропонованої класифікації дозволить більш точно визначити специфічні особливості юридичних послуг та обґрунтувати напрями їх подальшого вивчення.

Список використаних джерел:

1. Брагинский М. И., Витрянский В.В. Договорное право. Кн. 1. Общие положения: Издание 2-е, завод 6-й (стереотипный) / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М.: «Статут», 2005. – 842 с
2. Варфоломеева Т. В., Гончаренко С. В. Науково-практичний коментар до Закону України «Про адвокатуру». Законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність: Зб. нормат. актів; Коментар / Академія адвокатури України / Т.В. Варфоломеева, С.В. Гончаренко. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 432 с. – (Серія «Настільна книга адвоката»).
3. Восколович Н.А. Экономика платных услуг: Учеб. пособие для экон. спец., по направлению «Экономика» и спец. «Гос. и муницип. упр» / Н.А. Восколович. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 398с.
4. Головань І.В. Бізнес-адвокатура в Україні / І.В. Головань. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2004. – 127 с.
5. Гражданское право Украины: Учебник для вузов системы МВД Украины: В 2-х частях. / А.А. Пушкин, В.М. Самойленко, Р.Б. Шишка и др. / Под. ред. проф. А.А. Пушкіна, доц. В.М. Самойленко. – Х.: Ун-т внутр. дел; «Основа», 1996. – Ч.1. – С.186.
6. Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016:2010 [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>
7. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012 р. – № 5076. – ст.1
8. Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993р.// Відомості Верховної Ради України. – 1993.– №39.– ст.383
9. Ильина Т.И. Обязательства по оказанию правовых услуг в Российской Федерации автореф. дис. канд.юрид. наук.- М., 2007.- 20 с.
10. Кашникова К.В. Сервис в России. Десятка самых популярных и востребованных услуг / К.В. Кашникова, А.В. Палагина. – М.: ГроссМедиа, 2008. – 175с.
11. Лукаш Ю.А. Как оптимизировать расходы в целях развитие-бизнеса / ЮЛ. Лукаш. – Документ Microsoft Word М.: ГроссМедиа, 2006. – 6 с.
12. Майстер Д. Управление фирмой, оказывающей профессиональные услуги: Пер. с англ. М. Иванова, М. Фарбера. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2003. – 414 с.
13. Маринко Г.И. Управленческий консалтинг: учеб. пособие для вузов по спец. «Политология» / Г.И.Маринко; МГУ им. М.В. Ломоносова. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 380с.
14. Музюкин Д.В. Правовое обеспечение рынка юридических услуг: автореф. дис. канд. юрид. наук, – Томск., 2007. – 20 с.
15. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження форми звітності про роботу адвокатських об'єднань» від 15.12.2006 року [Електронний ресурс]. / Офіційний сайт Міністерства юстиції України. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/0/8458>
16. Николайчук В. Б. Маркетинг и менеджмент услуг. Деловой сервис / В.Е. Николайчук, - СПб.: Питер, 2005. - 604с.
17. Посадский А. Основы консалтинга: Пособие для преподавателей экономических и бизнес-дисциплин. - М.; Издательство Высшей школы экономики, 1999. - 240с.
18. Российское гражданское право: Учебник: В 2 т. Т. II: Обязательственное право / Отв. ред. Е.А. Суханов. – 2-е изд., стереотип. – М.: Статут, 2011. – 1208 с.
19. Серебряник А. Статистика запросов юридических услуг и перспективы рынка / А. Серебряник // Юридическая практика. – 2011. – 27 сентября. С. 12
20. Скотт М.К. Фирма профессиональных услуг. Руководство для менеджера по максимизации прибыли и стоимости; пер. с англ. А. Калинин, М. Горский. - М.: Олимп-Бизнес, 2004. - 250с,
21. Шевченко Л. С. Вступ до маркетингу: [конспект лекцій] / [Шевченко Л. С., Грищенко О. А., Макуха С. М. та ін.]; за ред. Л. С. Шевченко. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2008. – 71 с.